

Valsts pētījumu programmas “Ēnu ekonomikas mazināšana valsts ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai” projekta Nr. VPP-FM-2020/1-0005 „Ēnu ekonomikas izpēte Latvijā (RE:SHADE)” saturiskais pārskats Nr. 2

3 ziņojums:

Zinātniski pamatotas rīcībpolitikas rekomendācijas attiecībā uz normatīvo aktu izmaiņām, iestāžu darba organizāciju, viedo tehnoloģiju izmantošanu vai citiem valsts realizējamiem pasākumiem ēnu ekonomikas mazināšanai ar izvērtētu attiecīgo ieteikumu finansiālo ietekmi.

3. daļa

Ekspertintervijas: valsts realizēto pasākumu aplokšņu algu mazināšanai izvērtējums.

Arnīs Sauka, Juris Stinka, Roberta Zariņa, Aelita Skromule

2021. gada maijs (papildināts augustā)

Satura rādītājs

Ievads	3
Ekspertinterviju izklāsts.....	3
Tikšanās ar Ārvalstu Investoru Padomi Latvijā (FICIL). Saruna par īstenoto ēnu ekonomikas pasākumu novērtējumu, rekomendācijām.....	4
Tikšanās ar Latvijas Darba Devēju Konfederāciju (LDDK). Saruna par īstenoto ēnu ekonomikas pasākumu novērtējumu, rekomendācijām	8
Tikšanās ar Latvijas tirdzniecības un Rūpniecības Kameru (LTRK). Saruna par īstenoto ēnu ekonomikas pasākumu novērtējumu, rekomendācijām	16

1. Ievads

Šajā ziņojuma daļā apkopoti ekspertu viedokļi no Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras, Latvijas Darba devēju konfederācijas un Ārvalstu investoru padomes Latvijā, ar mērķi noskaidrot Latvijas vadošo uzņēmējdarbības vides atbalsta organizāciju viedokļus attiecībā uz galvenajiem aplokšņu algu cēloņiem un to iespējamajiem risinājumiem.

Visas intervijas tika veiktas 2021. gada maijā, tiešsaitē. Intervijas tika organizētas atklātas diskusijas formā, galveno uzsvāru liekot uz diviem sekojošiem jautājumiem:

Kā Jūs vērtējat līdz šim īstenoto aplokšņu algu apkarošanas pasākumu efektivitāti?

Ko vēl vajadzētu darīt, lai samazinātu aplokšņu algu izplatību Latvijā? Uzsvārs uz trim prioritātēm- kas, kā un ar kādiem resursiem?

Augstākminētie jautājumi tiek apspriesti aplokšņu algu veicinošo faktoru ietvarā. Lai arī pamatā tika analizēti pēdējo 5 gadu pasākumi, atsevišķos gadījumos pētījumā ir ņemti vērā arī senāki notikumi, kam vēl joprojām ir ietekme uz aplokšņu algām.

Nākošajā nodaļā sniegts interviju izklāsts.

2. Ekspertinterviju izklāsts

Tikšanās ar Ārvalstu Investoru Padomi Latvijā (FICIL). Saruna par īstenoto ēnu ekonomikas pasākumu novērtējumu, rekomendācijām

Intervija bija anonīma, tajā piedalījās FICIL vadības pārstāvji un pieaicinātie eksperti, kas pārstāv FICIL un pārzina ēnu ekonomikas problemātiku.

Intervijas kopsavilkums

FICIL ir vairākkārt diskutējis par ēnu ekonomiku un aplokšņu algām un ir secinājis, ka šai problēmai **nav viens risinājums** - jāraugās uz uzņēmēju un cilvēku dažādo motivāciju maksāt aplokšņu algas. Mēs nedrīkstam piemērot vienu standarta risinājumu visos gadījumos, ir jāiziet no cēloņa analīzes. Jāveic cilvēku **profilēšana**, lai noskaidrotu no kurienes rodas šī skaidrā naudas aprīte un būtu jāiesaista pašvaldības, piemēram, liekot tām ziņot par atvērtiem būvprojektiem. Ir svarīgi meklēt cēloņsakarības, ir jābūt skaidriem KPI's noteiktos rādītājos, piemēram, kā tieši izmēram ēnu ekonomikas mazināšanos konkrētā sektorā.

1. Uzticēšanās un apmierinātība ar valsts sniegtajiem pakalpojumiem

FICIL uzskata, ka ir nozares, kurās aplokšņu algas vienmēr būs, piemēram, apkopējām, auklītēm vai sīkiem saimnieciskiem darbiem un tās nav saistīta ar uzticības līmeni pret valsti. Šādiem cilvēkiem aplokšņu algas pat varētu leģitimēt.

Neuzticēšanās valstij ir arguments kāpēc nemaksāt nodokļus, bet ir jāvēro tālāk, kas ir pie vainas - vai tā ir sabiedrības šķelšanās, cilvēku neuzticība. Varbūt pašvaldībām vajadzētu iesaistīties aplokšņu algu mazināšanā, jo, piemēram, sezonas darbinieki (ogotāji, sēņotāji) noteikti iesaistās ēnu ekonomikā tikai vietējos pagastos. FICIL piekrīt, ka ir korelācija starp sniegto pakalpojumu kvalitāti un vēlmi maksāt nodokļus.

“Šeit gribētu minēt, ka kopēja obligāta veselības apdrošināšana nemaz nav tik slikta ideja - nevis cilvēks maksā kopējā valsts budžetā, bet pieprasīt obligātu apmaksātu veselības apdrošināšanu.

Vajadzētu ieviestu privāto pensiju fondu, lai cilvēki kā BOLT šoferi nenoslogo pārējos nodokļu maksātājus tad, kad viņi saslimst vai kad dodas pensijā.”

Arī maksāšanas kultūra Latvijā ir zemāka nekā, piemēram, Igaunijā. Grūti pateikt, vai tā ir mentalitāte vai tieši neuzticība valstij. Iespējams vainojams vēsturiskais aspekts - neticība PSRS nomenklatūrai nosēdusies neticībā pret valsti. FICIL piekrīt, ka joprojām mentāli dzīvojam tā, it kā mūs kāds ir iekarojis, mēs līdz galam neuzņemamies atbildību par savu valsti, nodokļu maksāšanu. Piemēram, Lietuvā, kur uzticības līmenis valstij šķiet augstāks, valsts ļoti iestājas par savu uzņēmumu aizstāvēšanu, attīsta savu vietējo tirgu. Igaunija labi strādā uz eksportu (Skandināvijas valstis). Latvija būtībā paliek zaudētājos no visām perspektīvām, jo nespējam eksportēt ar inovatīvām tehnoloģijām, ne mums rodas apjomradīti ietaupījumi (“economies of scale”), jo vietējais tirgus ir salīdzinoši mazs. Latvija sniegto pakalpojumu ziņā valsts uzņēmumiem tiešām dara mazāk nekā pārējās Baltijas valstis - nevis vienkārši novērot, bet iet līdzī roku rokā grūtajos brīžos, atbalstīt un aizstāvēt - tas Latvijai pietrūkst saistībā ar atbalstu uzņēmumiem (Lietuvas piemēri ar Fintech, *Maxima*).

2. Varbūtība tikt pieķertam un/vai sodītam

FICIL biedrs, strādājot bankā, ir novērojis, ka kopējās ienākošās skaidras naudas masa nemazinās, tā paliek konstanta vai lielāka. Skaidrās naudas darījumu īpatsvars ēdināšanas un būvniecības nozarēs arī nav mainījies. Ir jautājums, no kurienes skaidrā nauda uzņēmējam ir. Nav viens liels nodokļu parādnieks, bet ir daudzi mazie, kas veido lielu masu. FICIL uzslavē pasākumu kas ietver, ka bankām ir jāziņo VID par aizdomīgiem darījumiem nodokļu jautājumos, tomēr trūkst atgriezeniskā saite bankai no VID, kā arī ar fizisko personu. Tāpēc sanāk, ka dati tiek nodoti, bet faktiski nekas nenotiek. Nav sajūta, ka VID vēro un uzrauga. Process ir, bet efekta nav.

Sabiedrība arī nav pietiekami informēta par ieviestajiem skaidrās naudas ierobežojumiem. Piemēram, izdodot kredītus celtniekiem, lai uzbūvētu māju, viņi nezinās, ka šo naudu ir aizliegts izmantot, lai norēķinātos skaidrā naudā - trūkst pasākumu komunikācijas (daļēji arī 6.punkts).

FICIL uzver, ka sodiem vajadzētu būt neizbēgamiem arī lieliem uzņēmumiem un cilvēkiem ar valstī augstiem amatiem. Spilgtākais piemērs sodiem ir *Gan Bei* restorāns, kurā uzņēmējus pieķēra aplokšņu algu maksāšanā, bet tik un tā tā nav bijusi pietiekami spēcīga ziņa uzņēmējiem vai sabiedrībai.

FICIL uzskata, ka VID vajag palielināt savu kapacitāti, lai strādātu ar viņu rīcībā esošajiem datiem. VID šobrīd ir uztaisījuši segmentāciju pa juridiskajām personām un līdzīgi vajadzētu darīt ar fiziskām personām. Tāpat vajag strādāt ar konkrētiem risinājumiem, kas varētu derēt konkrētiem cilvēku profiliem un konkrētām nozarēm. “VID ir daudzi citi līdzekļi, kas neietver kases aparātus, vajadzētu veikt cilvēku ienākumu un patēriņu novērošanu, piemēram, ja cilvēkam ienākumi ir 500 eiro mēnesī, bet viņš būvē māju, tad ir jautājums no kurienes viņam ienāk šī nauda.” VID klientam ir jābūt sajūtai, ka viņš tiek novērots, rīcībai no VID pēc saņemta bankas ziņojumā jābūt ātrai.

3. Nodokļu politika

Latvijā izmaiņas nodokļu politikā bieži vien tiek īstenotas, vien tad, kad tiek saņemtas rekomendācijas no trešajām organizācijām (EU, Pasaules banka), taču FICIL uzskata, ka mēs esam pietiekoši patstāvīgi, lai sāktu cienīt un ņemt vērā vietējo cilvēku ieteikumus.

FICIL biedre, piedaloties publiskās pārvaldes projektos, ir arī novērojusi, ka mēs kā valsts bieži centrējamies uz mazsvarīgu problēmu risināšanu, kas dod tūlītēju rezultātu, taču pavisam aizmirstam par lielām, strukturālām lietām, kas prasa sarežģītus starpinstitūciju dialogu un komplicētu projektu pārvaldību, jo mūsu publiskajā sektorā nav tādu cilvēku, kas to spētu nodrošināt. Citas valstis vismaz to apzinās un šādiem projektiem piesaista “papildspēkus”, Latvijā no strukturālajām izmaiņām baidās - to vajadzētu mainīt.

Runājot par pāreju uz progresivitāti, FICIL uzsver, ka ārvalstu investori nav tie, kuri pāries ēnu ekonomikā progresivitātes izmaiņu dēļ - tie “sakodīs zobus” un turpinās maksāt. Tajā pašā laikā ir skaidrs, ka dotajā brīdī efektīva nodokļu likme ir ļoti augsta un liks vairākiem uzņēmējiem domāt par to, par ko tad viņi maksā.

FICIL nodokļu darba grupā ir bijušas diskusijas par to, ka nodokļu aprēķins, lai to saprastu parasts darbinieks, ir ārkārtīgi (nevajadzīgi) komplekss. Ir nepieciešams liels administratīvais resurss, lai algas - progresivitāti un atvieglojumus aprēķinātu. Absolūti prasās nodokļu aprēķina vienkāršošanu un tā arī labvēlīgi iespaidos ēnu ekonomiku. Neskaitāmos atvieglojumus varētu novienkāršot, piemēram, piedāvājot cilvēkiem 15% nodokļu atvieglojumu visā dzīves gājumā un katrā dzīves posmā cilvēks pats varētu izvēlēties aktuālo, par ko viņš šo atvieglojumu vēlētos saņemt. Varbūt arī nemaz neapliekamais minimums/ progresivitāte pat nebūtu vajadzīgs.

Runājot par minimālās algas celšanu, FICIL ieskatā tā ļoti pastarpināti ietekmē nodokļu slogu, svarīgāks šajā aspektā tomēr ir neapliekamais minimums. Tiek minēts piemērs par nelieliem

veikaliem ārpus Rīgas, kur, paaugstinot minimālo algu, grūti atrast, no kurienes ņemt papildus līdzekļus - varbūt minimālo algu vajadzētu izvērtēt pret un pielīdzināt darba efektivitātei, paveiktajam darbam. Viens variants ir celt cenas, taču vai tas atbildīs pirktspējai konkrētajā reģionā.

Nodokļu režīmu sašaurināšanas jautājumā – FICIL ieskatā darījumu konts būtu pareizais virziens, kurā doties.

Katram nodokļu režīmam ir jābūt salāgotam ar vairākiem faktoriem - ko mēs vēlamies sakārtot vai ierobežot? (Latvijā par šo nav tik izteikti domāts). Kas ir iemesli, kāpēc dotā joma izvairās no nodokļiem? Latvijā MUN bija būvēts ar mērķi palīdzēt mazajiem uzņēmumiem pēc-krīzes posmā, pēc idejas, to vajadzēja atcelt jau pirms vairākiem gadiem. Klasiski valstīs ir divi pamat režīmi - algotam un pašnodarbināto darbam un pēc būtības tiem nevajadzētu atšķirties nodokļu slogs. Līdz šim pašnodarbinātie varēja brīvi noteikt savu sociālo iemaksu objektu un faktiski nepiedalījās sociālajā sistēmā, neko nedeva sociālajai solidaritātei.

4. Izvairšanās no nodokļiem konkurētspējas uzturēšanai, nodokļu morāle

Būtu svarīgi skatīties kāpēc uzņēmēji maksā aplokšņu algas un kāpēc cilvēki grib šādu naudu pieņemt. No uzņēmēju puses iemesli varētu būt neuzrādīta uzņēmējdarbība, korupcija un nabadzība, ja nav iespējams iztikt nodokļus nemaksājot tiešām ir vieni no galvenajiem iemesliem FICIL biedrs min, ka strādājot bankā ir novērojis, ka arī veiksmīgi uzņēmēji un darbinieki izvēlas izmaksāt algas aploksnēs, un būtu jāanalizē, kas tam ir par pamatu. Vai tā tiešām ir mantkārība, vai tomēr privātpersonām ir nodokļu, uzturlīdzekļu, ātro kredītu parādi, kas uzņēmējiem piespiež izmaksāt aplokšņu algas. Rodas papildus problēma attiecībā uz sociālajiem pabalstiem, cilvēkiem interesē nostrādāt tikai minimālo stundu skaitu, lai saņemtu sociālo pabalstu.

FICIL gan uzskata, ka parādu atlaišanas mehānismi valstī nedarbojas. Vajadzētu izveidot cilvēku profilēšanu, personām, kas iesaistās ēnu ekonomikā. Vai tiešām tas ir uzņēmējs, kas to dara mantkārīgu iemeslu dēļ, vai tas ir cilvēks ar maz iemaņām un kas nodarbojas ar ēnu ekonomiku saistību dēļ, vai tas ir cilvēks ar augstiem ienākumiem, kas izvairās no augstā nodokļu sloga. Savā analizē FICIL redz tos ēnu ekonomikas dalībniekus par kuriem visskaļāk runā - celtniecības nozare, apkalpošanas nozare, IT nozare, kur nav iespējas izsekot, kā nauda tiek saņemta, sezonas darbinieki.

5. Ar konkrētām industrijām un uzņēmumiem saistīti iemesli

Bija posms, ka VID šim pievērsa īpašu uzmanību un gāja pie konkrētām nozarēm uzraudzīt. Uz konkrēto brīdi nozares vairāk vai mazāk "savācās", taču māc šaubas, vai tas palīdzējis ilgtermiņā. Arī pasažieru pārvadājumu nozarē nekas nav mainījies. Pieeja takšu platformu informācijai arī būs vēl viens veids kā VID var uzkrāt informāciju, taču tas neko īpaši nemaina.

6. Valsts institūciju komunikācija ar nodokļu maksātājiem

FICIL nodokļu darba grupas biedre vērtē, ka VID komunikācija gadu laikā ir manāmi uzlabojusies. Darbinieki ir atsaucīgi, palīdz un atzvana, komunikācija ir kļuvusi krietni vairāk vērsta uz sadarbību. Arī tiek publicēti vairāki padomi, rokasgrāmatas, palielinājies metodisko norādījumu skaits vairākās jomās.

FICIL ieskatā VID gan vēl nav spējis precīzi pozicionēt ieguvumus no nodokļu maksāšanas - ir tik daudz iespēju, piemēram, parādīt cik liels personai ir izveidojies nodokļu uzkrājums EDS, cik daudz ir saņemts atvieglojumos - parādīt kādas vienkāršas pazīmes tam, ka nodokļos maksātie līdzekļi nav pazuduši - trūkst "vienkāršais publiskais stāsts", ko parasti īsteno ar sabiedrisko attiecību konsultantu palīdzību.

Tikšanās ar Latvijas Darba Devēju Konfederāciju (LDDK). Saruna par īstenoto ēnu ekonomikas pasākumu novērtējumu, rekomendācijām

Intervija bija anonīma, tajā piedalījās LDDK vadības deleģēti eksperti, kas pārstāv LDDK un pārziņa ēnu ekonomikas problemātiku.

Intervijas kopsavilkums

1. Uzticēšanās un apmierinātība ar valsts sniegtajiem pakalpojumiem

LDDK pārstāvji min, ka uzticībai valsts sniegtajiem pakalpojumiem ir relatīva maza ietekme uz aplokšņu algu izmaksu. Cilvēki uzticības neesamību drīzāk izmanto, kā atrunu kādēļ tie nemaksā nodokļus, kamēr patiesie iemesli ir citi.

Latvijai ar valsts sociālo iemaksu un pensiju, kā valsts pakalpojumu, ir bijusi interesanta pieredze, jo ir bijuši brīži Latvijas Republikas vēsturē, kad valsts dod solījumus, ka, maksājot valsts sociālās iemaksas, Latvijas iedzīvotājiem būs laba pensija un sociālie pabalsti krīzes apstākļos. Taču 2008. un 2009.gada krīzes ietekmē pieļautais īpašais likums par pensiju pabalstu no 2009.-2012 gadam iekļāva, ka cītīgie nodokļu maksātāji nesaņems solītās garantijas. Krīzes laikā arī tika noteikta 700 latu augšējā robeža no kā garantijas tiks maksātas, neatkarīgi no sociālo iemaksu daudzuma. Šo iemeslu dēļ tauta zaudē valstij uzticību, kas ir daudz ātrāk pazaudējama nekā iegūstama. It kā demokrātisko procesu dēļ valstij vajadzētu pārstāvēt iedzīvotājus, bet vairāk liekas, ka valsts pārstāv administratīvos procesus un tas rada šo tautas pretestību pret valsti, no kā arī izriet atrunas nodokļu nemaksāšanai.

Problēmas ir arī tajā, ka, piemēram, saņemot bērnu pabalstu un izlemjot atgriezties darbā, tas tiek samazināts par 70%. Sanāk, ka pakalpojums tiek sniegts, bet, izlemjot saglabāt saiknes ar darba vietu, tas tiek samazināts. Nesen arī tika samazināts bezdarbnieku pabalsts ilgumā ziņā.

LDDK pārstāve min, ka pati ir izjutusi šo krīzes laikā sociālo garantiju augšējo robežu un atceras, ka ik pēc trīs mēnešiem šis atbalsts tika samazināts. Korupcijas uztveres indekss Latvijā vēl joprojām ir ļoti augsts. Dažādās sarunās un pētījumos mēs secinām, ka Latvijas tieslietu sistēmā ir ļoti daudz problēmu. No mūsu skatījuma mūžīgā atrūna, ka korupcijas gadījumi nav pierādāmi ir nepiedodama. Ja ir zināmi konkrēti cilvēki un konkrētas summas, kas tiek izmaksātas kukuļos it sevišķi valsts iepirkumu jomā, šī atrūna liekas neakceptējama. Latvijas korupcijas uztveres indekss ir augstāks kā Igaunijā un tas pierāda, ka viens no būtiskākajiem iemesliem ir korupcija kādēļ Latvijas IKP uz personu ir zemāks nekā Igaunijā. Latvijas vidējais atalgojums un ekonomiskā

izaugsme ir lēnāka salīdzinot ar Igauniju un uzņēmējdarbības vide ir neprognozējamāka, tādēļ, lai nodrošinātu konkurētspēju, Latvijas uzņēmēji izmanto iespēju izvairīties no nodokļu nomaksas. Problēmas konsekvētā valsts komunikācijā arī rodas tajā, ka ir iespēja pārsūdzēt no valsts puses 1. instances tiesas lēmumus, un visbiežāk lēmumi nonāk līdz 3. instances tiesai, radot priekšstatu, ka valsts nepiekrīt pati saviem lēmumiem. Šī problēma arī liek pašiem cilvēkiem maksāt augstākas nodevas ejot cauri šim procesam.

Drošības jautājumos valsts sniegtie pakalpojumi ir kvalitatīvi un kopumā ir arī pakalpojumi kuri ir kvalitatīvi.

Lai uzlabotu šos pakalpojumus, valstij ir jārespektē jebkura līmeņa tiesas spriedumus un tikai īpašos gadījumos vajadzētu būt iespējai pārsūdzēt tiesas spriedumu. Ir zināms, ka arī administratīvajā tiesu sistēmā, kas ir balstīta uz objektīvās izmeklēšanas principiem, ir nepilnības. Ir neiespējami tiesāties pret valsti, jo tai ir pieejams milzīgi darbinieku resursi un tā ir spējīga maksāt par zinošākiem advokātiem.

Uzņēmumos turpina pieaugt administratīvais slogs, ko tiem uzliek valsts. Tas ir daudz lielāks nekā kaimiņvalstīs kas, protams, sevī ietver papildus izmaksas. Valsts pārvaldei trūkstot izpratnes, ko tas nozīmē uzņēmumiem. Administratīvā sloga izmaksas, kas nerada pievienoto vērtību, samazina mūsu uzņēmumu konkurētspēju un arī iespēju samaksāt nodokļus pilnā apmērā.

2. Varbūtība tikt pieķertam un/vai sodītam

Ja tiek palielināta nodokļu sistēmas sarežģītība, Valsts ieņēmumu dienesta darbinieku skaitam arī ir jāpalielinās. Nesen tika samazināts VID darbinieku skaits, kamēr sistēmas sarežģītība pieaug, tādējādi samazinot VID kapacitāti.

LDDK pārstāvji čeku loteriju novērtē pozitīvi, minot, ka sabiedrībai ir iespēja cīnīties pret negodīgu komercpraksi un valsts ieņēmumu dienestam ir vieglāk pieķert nodokļu nemaksātājus. Taču ne visi uzņēmēji izsit čekus. Tādos gadījumos čeku loterija nekādi nevar palīdzēt risināt problēmas. Turpinot, VID iniciētā kases aparātu nomaiņa ir bijusi neveiksmīga, jo tā ir ieilgusi 10 gadu garumā. Tas ir bijis vēl viens politiski nekorekts lēmums. Kases aparāti bija jāražo specifiski Latvijas tirgum, bet Latvijas tirgus ir mazs; bija problēmas ar kases aparātu sertificēšanu. Ieviešanas procedūra bija neskaidra. Pasākums kopumā ir sarežģīts un nevajadzīgs un esam nonākuši situācijā, ka sistēmas ir neveicojušas jau to ieviešanas laikā. Pasākums ir daudz izmaksājis

un sarežģītā procesa rezultātā uzņēmēji ir neapmierināti. Valsts pārvaldei un VID tas arī nekādā veidā nav palīdzējis un uzlabojis nodokļu iekasēšanu.

Vēl jāpiemin viena tendence: arvien vairāk tiek iesaistīti paši uzņēmēji citu uzņēmēju uzraudzīšanā, piemēram, elektronisko sakaru komersanti un bankas - tiem tiek piešķirtas uzraugu funkcijas. Tas LDDK ieskatā nav īsti korekti, jo tās ir izmaksas, bet valsts pārvalde neuzskata, ka tās būtu jākompensē. Izskatās, ka tiks palielināts to iestāžu skaits, kurām būs iespēja pieprasīt datus, piemēram, no šiem elektronisko sakaru komersantiem un tas kļūs vēl apgrūtinātāk. LDDK to redz kā valsts pārvaldes uzdevumu pacelšanu kā pienākumu komersantiem.

LDDK pārstāvji neuzskata, ka skaidrās naudas aprites ierobežojumi būtu pareizs veids, kā ierobežot ēnu ekonomiku. Tā ir cīņa ar sekām. Vispirms ir jācīnās ar cēloņiem un pēc tam ar sekām. Nevienam no uzņēmējiem nav mums sūdzējies par skaidras naudas ierobežošanu darījumos, bet tas atkal ir papildus slogs kas izpaužas kā pienākums ziņot par darījumiem. Jautājums ir, vai šim ierobežojumam ir rezultāts, bet visticamāk, ka tāda nav.

Lai izsekotu skaidrās naudas apritei un iedzīvotāju ienākumiem un faktiski piefiksētu iedzīvotāju mantisko stāvokli 2011.gada nogalē bija jāiesniedz tā sauktā "nulles deklarācija". Jautājums: kādēļ valsts nav veikusi nekādas turpmākas darbības un sekojusi līdzi ieņēmumiem un izdevumiem, ja mēs valstī vēlējamies lai visas darbības ar naudas līdzekļiem būtu tikai legālas. Ja mēs tiešām vēlamies izsekot, kas notiek valstī ar brīvās naudas apriti, tad no šī nulles punkta vajadzēja arī sekot.

Ar NILLTPFN jomu esam iebraukuši no viena grāvja otrā grāvī. Uzņēmēji vairs nevar atvērt kontus, darījumi tiek iesaldēti, brīnāmies, kāpēc investīcijas vairs neienāk.

Valsts pārvalde ir profilakses dēļ cēlusi sodus ar domu, ka tāda prakse spēs risināt problēmas ēnu ekonomikā. Problēma ir tajā, ka tiesvedības ir ļoti maz, ir celti sodi, bet tie netiek piemēroti. Tādēļ sanāk, ka valdība saka vienu un dara citu, rezultējoties ar iedzīvotāju neuzticību.

Ir novēroti uzlabojumi VID darbā, un ka ir pamanāms, ka biežāk nodokļu nemaksātāji tiek "paņemti ciet". Mēs varētu skaidro naudu ierobežot un darījumus izsekot, bet jautājums ir vai uzņēmēji izdzīvos. Protams, ja arī iekšējā tirgū visiem būtu vienādi spēles noteikumi un visiem tos liktu ievērot, viss ir labi, bet ņemot vērā, ka Latvijas ekonomika ir būtiski saistīta ar citu valstu ekonomiku, kādreiz vairāk ar Austrumiem, šobrīd vairāk ar Rietumiem, šajā starpvalstu konkurencē ar šo nodokļu slogu mēs vienkārši zaudētu. Jautājums, vai ar šiem jaunajiem

pasākumiem mēs neiznīcināsim uzņēmēju konkurētspēju un uzņēmējdarbības indekss nesamazināsies vēl vairāk.

Jo lielāks risks tikt sodītam uzņēmējdarbībā (ne tikai par nodokļu nenomaksu), jo mazāk šie uzņēmēji velēsies darboties Latvijā un, jo mazāk uzņēmēju, jo mazāk darbinieku paliek Latvijā. Daļa uzņēmēju, kas dodas strādāt uz ārzemēm un veidot savus uzņēmumus ir norādījuši, ka to var darīt vienkāršāk, godīgāk, ka ir vieglāk nodrošināt konkurētspēju, tirgus ir plašāks. Ja uzņēmēji Latvijā vēlētos nomaksāt visus nodokļus un izpildīt visus VID un citu uzraugošo iestāžu norādījumus, tad praktiski uzņēmējdarbību nav iespējams veikt. Ļoti daudzās nozarēs tas nav iespējams, piemēram, ēdināšanas nozarē.

3. Nodokļu politika

Vienotā konta sistēma šobrīd īsti nestrādā un daudzi uzņēmēji sūdzas, ka sistēmā ir ļoti daudz kļūdu. Uzņēmēji atsevišķi komunicē ar valsts ieņēmumu dienestu, lai atrisinātu problēmas un lieliem uzņēmumiem šīs problēmas ir ļoti daudz, dažkārt pat neatrisināmas. VID kļūda ir tajā, ka VID izvairās no publiskas komunikācijas par kļūdaino sistēmas darbību.

Augstie darbaspēka nodokļi gan veicina darba spējīgo iedzīvotāju emigrāciju, gan kavē augstās pievienotās vērtības uzņēmumu ienākšanu Latvijā tirgū.

Ieviešot diferencēto neapliekamo minimumu, Latvijā, neraksturīgi labturības pieaugumam, ēnu ekonomikas apjoms palielinājās. Pie esošās nodokļu politikas, darba devējam nodokļu ziņā ir lēti maksāt mazu algu, salīdzinoši dārgāk - vidēju, tā kā diferencētais neapliekamais minimums pārāk strauji audzē nodokļu slogu. Attiecīgi starpvalstu tirgū Latvija paliek zaudētājos. Tas veicina lētā darbaspēka un aplokšņu algu, ēnu ekonomikas saglabāšanos Latvijā. Igaunijā diferencētais neapliekamais minimums strādā labāk, jo tas sāk samazināties tikai pie 1200 eur, kamēr Latvijā sliekšnis ir neadekvāti zems (sāk samazināties pie 500 eur).

Cita problēma ir valsts sniegtie nodokļu atvieglojumi, kurus valsts daudzās vietās izmaksā par daudz un neatbilstoši. Piemēram, gadījumā ar etilspirtu - katru gadu tiek atmaksātas lielas summas, taču iet pretrunā ar akcīzes nodokļa mērķi ("Par atvieglojumiem sauc to, kas nav atvieglojums"). Latvijā nekustamo īpašumu aprīte stagnē esošās nodokļu politikas dēļ (IIN piemērošana, pārdodot mājokli - cilvēki vilcinās, jo augstas izmaksas), salīdzinot ar kaimiņvalstīm. Arī IIN 10% efektīvā likme, ko piemēro īres dzīvokļiem, sadārdzina īres maksas pie jau tā esošā mazattīstītā īres tirgus

Latvijā - smagnējs modelis. (Turpināts par kadastrālajām vērtībām pašvaldībās, izlaists, jo nav tieši saistīts ar aplokšņu algām).

Minimālo sociālo iemaksu (VSAOI) ieviešana ir pareizs virziens, jo iedzīvotājiem ir jāuzkrāj sociālais kapitāls pensijai. Taču grozījums par to, ka sociālās iemaksas jāveic no pilnas minimālās algas visiem, arī, piemēram, trešās grupas invalīdiem un māmiņām, kuras bieži strādā vien pusslodzes darbu, varētu palielināt iespēju, ka šie darbinieki "aiziet ēnās". LDDK vēlējusies rosināt pakāpenisku pāreju - sākot maksāt VSAOI no puses no minimālās algas. Arī pandēmijas laikā neesot prātīgi uzreiz likt maksāt no pilnas minimālās algas - arī tas varētu veicināt ēnu ekonomiku.

MUN lēciens ir bijis par strauju, taču 9% noteikti bija par maz. MUN likme 20% no apgrozījuma šķiet samērīgi.

Runājot par autoratlīdzībām, būtu jāizdala divas atsevišķas grupas - iedzīvotāji, kuri par autordarbu saņem maksājumus ilgi pēc darba publicēšanas (piemēram, komponisti) un tie (piemēram, žurnālisti), kuri ar viņu autordarbu pelna "šodienas iztikai" - un nodokļu slogiem attiecīgi jābūt dažādiem. Otrai grupai, tuvu darba spēka nodokļiem.

Solidaritātes nodoklis ir "aizbaidījis" no Latvijas daļu lielo algas saņēmēju starptautiskos uzņēmumos. Ar tiem līdzīgi ir arī viss birojs, kurā Latvijas iedzīvotājiem būtu potenciāls strādāt un attīstīties, pelnot augstākas algas.

Rekomendācijas: Atlikt obligātos VSAOI maksājumus, Atcelt diferencēto neapliekamo minimumu (vai vismaz pacelt sliekšni līdz vidējai algai), Pārskatīt solidaritātes nodokli.

4. Izvairīšanās no nodokļiem konkurētspējas uzturēšanai, nodokļu morāle

Patiešām ir uzņēmumi, kuri nav spējīgi funkcionēt, nomaksājot visus nodokļus. Protams, tiem atliek pielāgoties. Ja būtu iespēja pilnībā atbrīvoties no ēnu ekonomikas, Latvija varētu turpināt atrasties zemo algu, zemas pievienotās vērtības ekonomikā, taču mēs esam cieši saistīti ar kaimiņvalstīm un Latvijas zemās konkurētspējas apstākļos izvairīšanās no nodokļiem ir neizbēgama.

Arī darba ņēmēji nereti ir ieinteresēti, ka viņiem maksā tikai minimālo bruto algu parādsaistību dēļ.

Runājot par padziļinātās sadarbības programmu, LDDK pārstāvji atklāj vairāku uzņēmumu bažas saistībā ar uzņēmuma reputācijas riskiem gadījumā, ja uzņēmums, strukturētu izmaiņu (nevis

nodokļu nemaksāšanas) dēļ pēkšņi tiek izņemts no šīs programmas. Programmas statusa pazaudēšana nodarot lielāku skādi nekā uzņēmums iegūst labumu no tā, ka ir šīs programmas dalībnieks. Iepriekšējā kārtība gan arī nav risinājums, jo tai bija raksturīgs liels administratīvais slogs abās pusēs.

5. Ar konkrētām industrijām un uzņēmumiem saistīti iemesli

Kā galveno iemeslu aplokšņu algām būvniecībā min lielo konkurenci (uz cenas pamata) publisko iepirkumu gadījumos. Par ģenerālvienošanās ietvaros ieviesto darba laika uzskaites sistēmu LDDK pārstāvji izsakās neviennozīmīgi - lai gan tas ir labs pirmais solis, šajā risinājumā ir vairākas problēmas un ir vairāki veidi, kā šī sistēma tiek apieta. Lielākā problēma - vājā sistēmas uzraudzība. Vēl jo vairāk, lielākiem uzņēmumiem ir vieglāk šo sistēmu gan īstenot, gan apiet - mazie būvniecības uzņēmumi ir pakļauti riskam, ka ģenerāluzņēmējs var arī nesamaksāt par padarītajiem darbiem. Līdzīga situācija ir arī ar vienoto atalgojumu nozarē strādājošajiem speciālistiem un citiem nozares ģenerālvienošanās līgumā ietvertajiem punktiem.

Runājot par pasažieru pārvadājumu nozari, nodokļos nomaksātais apjoms piemēram taksometru pārvadājumos vēl joprojām ir nesamērāmi mazs. Īpaši *Bolt* un citu mobilo lietotņu pakalpojumu sfērā - braucieni netiek reģistrēti, līdz ar to nodokļu nomaksa ir ļoti minimāla. Pirmais mēģinājums sakārtot sistēmu neizdevās. Iespējamā problēmas sakne - maksa par vienu braucienu varētu būt neadekvāti zema dēļ milzīgās konkurences, saprotams, ka neatliek nekas cits kā, ne tikai nemaksāt daļu nodokļu, bet neregistrēt ienākumus vispār. Lai mazinātu milzīgo konkurenci - būtu nepieciešams regulēt nozari tāpat, kā tiek regulēts aptieku skaits teritoriāli.

Sertificēto autoservisu pakalpojumu nozarē cenu līmenis vecu automašīnu apkopei neatbilst cenu līmenim, ko tādu automašīnu īpašnieki ir gatavi maksāt. Nemaksājot nodokļus, nesertificēta servisa pakalpojumi ir "paceļami". Tādā nozīmē tas ir neviennozīmīgi risināms jautājums - LDDK pārstāvji neizslēdz varbūtību, ka likvidējot ēnu ekonomiku (un līdz ar to lētākus, nesertificētus autoservisus), valsts ekonomika varētu teju apstāties, jo veco automašīnu (un līdz ar to par sertificētu autoservisu maksātnespējīgu iedzīvotāju) skaits Latvijā ir ļoti augsts.

6. Valsts institūciju komunikācija ar nodokļu maksātājiem

Valsts ieņēmumu dienestam ir slikta komunikācija ar uzņēmējiem saistībā ar vienotā konta ieviešanu. Bieži ir dzirdēti gadījumi, ka VID pēkšņi paziņo, ka uzņēmējs ir nodokļu parādnieks un parāds ir uzkrājies vairākus gadus, kaut gan uzņēmējs pats to nav zinājis, pēc tam tiek mēnešiem

risinātas problēmas ar kurām uzņēmējs ir griezies pie VID. Ieviešot jaunu sistēmu, visvairāk ir nepieciešama tieši savstarpējā komunikācija un iecietība, bet VID ar uzņēmējiem šobrīd nav nekādas komunikācijas un VID par šīm kļūdām neatvainojas, šobrīd visi ir vienkārši nikni.

Runājot par aktivitātēm, kas saistītas ar mācību priekšmetu pilnveidošanu skolās, teorētiskais materiāls patiešām veicina jauniešu vēlmi maksāt nodokļus, taču problēmas rodas, kad tas sāk praktiski skart pašu bērnu, piemēram, pats bērns vai jauniešs vēlas sākt strādāt kā uzņēmējs, bet variants nomaksāt nodokļus nav paredzēts. Jāveido tiesiskais regulējums kā katram darbam (ienākumi no bloga, ogu vākšana, zāles pļaušana utml.), lai var legāli strādāt un gūt ienākumus, nomaksājot nodokļus. Kamēr nebūs sakārtoti šādi it kā sīkumi, no mācību priekšmetu pilnveidošanas un dažādām uz jauniešiem tēmētām kampaņām nebūs lielas jēgas.

Uzņēmēji pozitīvi atsaucoties par “Konsultē vispirms” pieeju - sistēma patiešām strādā un pirmo pārkāpumu gadījumā tie netiek sodīti.

Tikšanās ar Latvijas tirdzniecības un Rūpniecības Kameru (LTRK). Saruna par īstenoto ēnu ekonomikas pasākumu novērtējumu, rekomendācijām

Intervija bija anonīma, tajā piedalījās LTRK vadības pārstāvis.

Intervijas kopsavilkums

Prioritārās problēmas:

Kā galveno iemeslu lielajam ēnu ekonomikas īpatsvaram LTRK pārstāvji min vispārēji zemo produktivitātes līmeni uzņēmumos - tā kā proporcionāli liela daļa uzņēmumu tirgū ir ar zemas pievienotās vērtības produktiem, esamība pelēkajā zonā tiem ir vienīgais veids kā uzturēt konkurētspēju (grupa 4.1), īpaši gadījumos, kad teju visa nozare atrodas pelēkajā zonā, piemēram, ēdināšanas jomā. Ja produktivitāte uzņēmumos celtos, ēnu ekonomikas līmenis viennozīmīgi būtu zemāks. Ļoti daudz esot atkarīgs arī no nozares (5. grupa) - daudzos sektoros aploksņu algas kalpo kā izdzīvošanas mehānisms (4.1), lai uzņēmums spētu noturēties virs bankrota robežas.

Šīs nepilnības ir viegli identificēt, taču tās nav viegli risināmas. Tas, ko valsts varētu darīt ir sākt ar konkrētu nozaru sakārtošanu ("maksāt vairāk, bet visi").

Svarīgākie pasākumi:

Atbildot uz jautājumu par pēdējos gados svarīgākajām politiskajām iniciatīvām, kas tēmētas uz aploksņu algu apkarošanu, LTRK piezīmē mikrouzņēmuma nodokļa režīmu, kas, tiekot ieviests, no pelēkās zonas izcēla daudzus aploksņu algu maksātājus. Tā kas MUN radikāli mainīts sākot ar 2021. gadu, valsts, LTRK skatījumā šobrīd dodas pretējā virzienā.

Kā potenciāli veiksmīgu pasākumu LTRK min riska profila uzrādīšanu EDS. Darba devējs automātiski redz, vai viņa uzņēmums atrodas "aploksņu algu riska grupā" - šādā veidā uzņēmumi paškontrolējās un paši lēnām nāk ārā no pelēkās zonas. LTRK nav pārliecināts par pasākuma efektivitāti, taču norāda uz šo kā ļoti viedu un resursu mazietilpīgu instrumentu aploksņu algu mazināšanai.

Pasākumu novērtējums aploksņu algu veicinošo faktoru ietvarā.

1. Apmierinātība ar valsts pakalpojumiem

LTRK min, ka nodokļu maksātāji uztver šāda veida komunikāciju ar valsti ļoti starpdisciplināri - ja vienā institūcijā nodokļu maksātājs jūtas pievilts, viņš ir demotivēts rīkoties pareizi arī citās jomās.

Viens no veidiem kā veicināt apmierinātību ar valsts pakalpojumiem ir nodrošināt prognozējamību - tsk. nodokļu politikas jautājumos. Nodokļi nedrīkst mainīties katru gadu, beidzoties valsts budžeta plānošanai.

Veiksmīgs instruments, ko LTRK piemin ir kādreiz ar Finanšu ministriju parakstītā nodokļu stratēģija, kas garantēja prognozējamību tuvākajam laikam un tādējādi vairoja apmierinātību, vēlmi sadarboties ar valsti, nomaksājot nodokļus.

Institūcijām ir aktīvi jāsadarbojas ar nodokļu maksātājiem. Pamatojoties uz iepriekšēju pieredzi, LTRK ir izveidojies sentiments, ka institūcijas reizēm nav gatavas veikt vitāli svarīgas izmaiņas - tas demotivē uzņēmējus maksāt nodokļus. (Piemērs par Finanšu ministrijas ziņojumu par to, kā nodrošināt darbaspēku nodokļu konkurētspēju visos algu līmeņos); (“ja mani čakarē, es arī lieki nemaksāšu”).

2. Soda sistēma

LTRK uzsver, ka sodam ir jābūt atturošam (“ne nogalināt, bet tā, lai tiešām ir sāpīgi”).

LTRK piekrīt, ka pasākumi, kas atvieglo VID pieeju banku kontu informācijai, tādējādi padarot nemaksātāju pieķeršanu vienkāršāku bija vajadzīgi - nodokļu administrācijai vajadzētu būt plašām pilnvarām šajā jomā, virziens ir pareizs.

LTRK gan uzskata, ka minēto skaidras naudas darījumu ierobežošana joprojām pieļauj vairākus veidus, kā uzņēmējs var tikt pie skaidras naudas. Ja viss notiktu ar bezskaidru naudu, protams, tas mazinātu ēnu ekonomiku, bet realitātē strauji un kardināli mazināt skaidras naudas darījumus nebūs iespējams. Savukārt, kamēr saglabāsies iespējas uzņēmējiem tikt pie nelegālas skaidras naudas, ēnu ekonomikas apjoms šajā ziņā saglabāsies.

Arī nodokļu nemaksātāju izslēgšana no publiskajiem iepirkumiem ir loģiska un pareiza

Čeku loterija: Virziens, ka čekus mudina izsist caur patērētājiem ir diezgan pateicīgs. LTRK atzīst, ka šāda veida risinājumi ir diez gan efektīvi. LTRK min iespējams risinājumu čeku izsišanas kontrolei - aplikācija telefonā vai planšetē, kurā pakalpojumu sniedzēji varētu izsist virtuālo vai digitālo čeku, ar kuru efektīvi varētu izsekot vai čeki tiek izsisti reizē ar pakalpojumu sniegšanu.

3. Nodokļu politika

LTRK min, ka nodokļu politikas neprognozējamība ir radījusi negatīvu ietekmi uz ēnu ekonomiku, kā piemērs tiek minēts grozījums par nodokli nepilnām slodzēm, kuru dēļ uzņēmējs tikai pēc ceturkšņa var uzzināt, cik par šo darbinieku būtu jāpiemaksā nodoklis. Uzņēmējam būtu jāspēj ierēķināt šīs izmaksas produktu pašizmaksās, tādēļ uzņēmējs visticamāk izlems šo darbinieku laist vaļā vai iet ēnās.

Pozitīvais aspekts nodokļu politikā ir samazinātas VSAOI likmes par vienu procentpunktu, bet lai būtu būtiska ietekme, liekas, ka tas ir par maz.

Šobrīd zemo algu saņēmējiem ir vajadzība pēc lielākiem neapliekamajiem minimumiem. Šāds pasākums varētu izmaksāt dārgi, tas netika atbalstīts, kad tika rosināts Saeimā. Mazo algu saņēmējiem katrs eiro ir svarīgs un tādā veidā varētu mazināt cilvēku iesaisti ēnu ekonomikā.

Pozitīvi ir tas, ka tika palielināts diferencētais neapliekamais minimums, bet norēķināšanās ir ļoti sarežģīta. Bet ir pareizs virziens - celt neapliekamo minimumu mazo algu saņēmējiem.

Runājot par IIN, LTRK uzskata, ka likmei ir jābūt plakanai, jo ir jāskatās uz IIN konkurētspēju un iespēju piesaistīt produktīvo uz eksportu orientētu uzņēmēju Latvijai.

4. Izvairīšanās no nodokļiem konkurētspējas uzturēšanai, nodokļu morāle

LTRK ir radies iespaids, ka pēdējā laikā viss ir tikai sarežģījies (IIN likmes un diferencētie neapliekamie minimumi). Tas neveicina investīciju piesaisti. Protams, katrā uzņēmumā ir grāmatveži, kas par šo parūpējas, bet kopumā sarežģītības palielināšanās ir atstājusi negatīvu ietekmi.

Ir trūkuši labumi no tā, ka uzņēmējs ir piesaistīts pie padziļinātās sadarbības programmas. Šķiet, šī programma vairāk tiek izmantota, kā pierādījums kompāniju PR par to godīgumu. LTRK min, ka pirms kāda laika ir sastapies ar vairāku nozaru pārstāvjiem, kas no šīs programmas "krīt ārā" nevis tādēļ, ka tie negodīgi nemaksā nodokļus, bet kādu nozaru specifikas iemeslu dēļ nesamaksā programmā minēto nodokļu daudzumu.

5. Ar konkrētām industrijām un uzņēmumiem saistīti iemesli

LTRK, min, ka ģenerālvienošnās piedāvātais algu līmenis varētu būt bijis par zemu.

LTRK, min, ka elektroniskās uzskaites sistēmai ir bijusi ietekme uz ēnu ekonomikas mazināšanu, bet ir nepieciešams runāt ar pašiem būvniekiem.

Risinājumi, kas tika minēti, lai sakārtotu taksometru nozari no mūsu puses: izmaiņas VSAOI, VID piekļuve tiešsaistes platformu informācijai. LTRK min, ka ir grūti spriest par šo pasākumu ietekmi, sajūtu līmenī liekas, ka tas ir pozitīvs, bet būtu jāskatās uz cipariem.

Būvniecība- konkurss, jākonkurē ar cenu, tiek spiesta uz leju tik daudz, ka nav citi varianti.

Darba laika uzskaitē- problēmas, apiet sistēmu.

6. Valsts komunikācija

LTRK atzīst, ka komunikācijas ziņā no valsts puses ir daudz darīts, taču LTRK neesot pārliecināts, ka tas esot efektīvākais instruments, ar kuru “pavilkt publiku” Latvijā. Latvijas gadījumā attieksme pret nodokļu maksāšanu vairāk veidojas pēc tā, kāda ir bijusi pieredze saskarsmē ar valsts institūcijām (1.punkts).

LTRK piezīmē “Konsultē vispirms” pieejas efektivitāti un potenciālu. Viņaprāt, tas viennozīmīgi ir pasākums, kuru vajadzētu stiprināt.

Secinājumi

Šajā sadaļā ir apkopoti mūsaprāt svarīgākie ekspertu atzinumi, kuriem būtu jāpievērš uzmanība izstrādājot nākošo nodevumu – zinātniski pamatotus politikas ieteikumus.

1. Viens no iemesliem lielajam ēnu ekonomikas īpatsvaram pēc uzņēmēju domām ir zemais produktivitātes līmenis uzņēmumos, kā arī negodīga konkurence nozarē. Līdz ar to nodokļu nemaksāšana bieži vien ir uzņēmumu izdzīvošanas jautājums.

2. Uzņēmējiem ir priekšstats, ka valsts pārāk maz dara, lai aizstāvētu un atbalstītu nacionālos uzņēmumus.

3. VID ir jāpalielina kapacitāte, lai spētu strādāt ar pieejamajiem datiem. Ne vienmēr ir pārlicība, ka VID pilnvērtīgi izmanto tam pieejamos datus. Ja tiek palielināta nodokļu sistēmas sarežģītība, Valsts ieņēmumu dienesta darbinieku skaitam arī ir jāpalielinās.

4. Valstij ir tendence koncentrēties uz mazsvarīgu problēmu risināšanu, kas dod tūlītēju rezultātu, taču tiek aizmirsts par lielām, strukturālām lietām, kas prasa sarežģītus starpinstitūciju dialogu un komplicētu projektu pārvaldību.

5. Tajā pašā laikā ir skaidrs, ka dotajā brīdī efektīva nodokļu likme ir ļoti augsta un liks vairākiem uzņēmējiem domāt par to, par ko tad viņi maksā.

6. Nodokļu sistēma ir ārkārtīgi (nevajadzīgi) kompleksa. Uzņēmumos turpina pieaugt administratīvais slogs, ko tiem uzliek valsts.

7. Viens no veidiem kā veicināt apmierinātību ar valsts pakalpojumiem ir nodrošināt prognozējamību - tsk. nodokļu politikas jautājumos. Nodokļi nedrīkst mainīties katru gadu, beidzoties valsts budžeta plānošanai.

8. Ēnu ekonomiku palīdz mazināt uzņēmēju paškontroles rīki. Piemēram, riska profila uzraudzība EDS. Darba devējs automātiski redz, vai viņa uzņēmums atrodas “aplokšņu algu riska grupā” - šādā veidā uzņēmumi paškontrolējās un paši lēnām nāk ārā no pelēkās zonas.

9. Uzņēmēji pozitīvi vērtē komunikāciju ar VID – tā kopumā uzlabojas. Arī Konsultē Vispirms iniciatīva kopumā tiek vērtēta pozitīvi.